

Entelleştiremediklerimizden misiniz?

Bu kelimenin ve bundan türetilmişlerinin anlamı, kapsamı, özellikleri pek de belirli değil. Sözlüğe şöyle bir göz atınca şunlarla karşılaşırız:

entelektüel / entellektüel: 1) Fikrî meselelerle ilgili 2) Bilim, teknik ve kültürün, değişik dallarında özel öğrenim görmüş kimse, aydın, münevver; merak neticesi veya meslek icabı fikrî meselelerle uğraşan kişi, münevver, ziyalı, aydın

entelekya: Aristo'ya göre, her varlığın erişmeye yöneldiği olgunluk durumu

entelijans: Zeka, akıl, feraset.

entelijansiya: Aydınlar, münevverler grubu, kitlesi; aydınlar topluluğu. Kültürel ve siyasal etkinliğe sahip entelektüel topluluk.

entelektüalizm: Varlığın düşünceden doğduğunu, aklın sezgi ve iradeden üstün olduğunu ileri süren ve olayların karmaşıklığını dikkate almayan felsefî görüş; zekâcılık, zihincilik, zihniye, anlıkçılık.

entel: Entellektüellik iddiasında olan, entellektüelliğe özenen kimse. Entellektüel olmaya özenen ancak bunun için gerekli olan niteliği kazanmamış; Sahte aydın

entel takılmak: Entellektüel görüntüsü verecek tavırlar içinde olmak.

Not: Bu izahlarda geçen "anlık" kelimesi kolayca fark edilebileceği üzere TDK üretimi ve şöyle açıklanıyor:

anlık: ... Duyu ve iradeden ayrı olarak düşünülen bilme melekesi, anlama gücü; usa vurma, yargılama, müdrike, entelekt (galiba **idrâk** demek istiyor ama, dili varmıyor işte)

"Okumuş" desek olmuyor, "arif" desen olmuyor, "hakîm" desen kimse kabul etmez. Bunun yerine "aydın", hattâ "münevver" demeyi tercih ediyor kimisi. Buna göre bu ikisi birebir aynı mı, değil. Her entelektüel "aydın" olabilir, hatta olmalıdır ama her "aydın" "entelektüel" olamıyor.

"Aydın" ı "havasına" havale edelim de diğerini biraz daha deşeyelim. İngilizcede "**intelligence**" doğrudan "zekâ" anlamına geliyor. Britannica şöyle diyor:

*Human **intelligence**, mental quality that consists of the abilities to learn from experience, adapt to new situations, understand and handle abstract concepts, and use knowledge to manipulate one's environment.*

Yâni:

İnsan zekâsı, deneyimlerden öğrenebilme yeteneklerinden oluşan zihinsel kalite, yeni durumlara uyum sağlama, soyut kavramları anlama ve ele alma ve çevreyi manipüle etmek için bilgiyi kullanma.

İyi de "zekâ" dan çıkan yol "istihbarat" a nasıl ulaşır? "intelligence service", "intelligence office", "intelligence agency" hep "istihbarat teşkilatı" anlamına geliyor. Hatta ABD'nin anlı şanlı dış istihbarat örgütü CIA'nın açılımı "Central Intelligence Agency" olduğuna göre "zekâ" ile "haberalma" arasında şaşmaz bir bağ öngörülmüş olmalı: "*İstihbarat işi ancak olağanüstü zeki insanlar tarafından yapılabilir*". Aman bizden uzak olsun da kim yaparsa yapsın. Neyse ki ABD iç güvenlik teşkilatı FBI'ın isminde bu vurgu yok, bundaki "FB", "Federal Büro" anlamına gelirken, "I", "intelligence" değil, "investigate: soruşturma" kelimesini temsil ediyor. Demek ki FBI'dan CIA kadar korkmamıza lüzum yok (yoksa

daha mı fazla korkmalıyız?). Sakın "suçum yoksa niye korkayım?" demeyin, bunlar adamı önce vurur sonra sorguya alırlar.

Bizim için mühim olan: mânâsını aradığımız "entelektüel" ile "haberalma" fiilinin doğrudan bir bağının, alâkasının olmayışı. Demek ki mânâyı medlûlünden çözmeye çalışacağız. Cemil Meriç abimiz meseleye "bireysel" değil, "kurumsal" düzlemde bakıyor genellikle; yâni "intelijansiya" kelimesini "entelektüel" den çok kullanıyor; bir kaç örnek:

*Genç hâfızalara yerleştirilen "tilcik" ler üredikçe üremiş, nesillerin zevk selâmetini bozmuş, onları tarihlerinden ve mukaddeslerinden koparmıştır. Bu ülkenin aydınları yıllarca tek hürriyet tanımışlardır: dillerini tahrip hürriyeti. Tefekkür yasaklanmış, irfana sadâkat vatan ihaneti sayılmıştır. Zekâları felce uğratan bir devrimdir bu. Zaman zaman halkçılık, milliyetçilik, ilericilik ve benzeri mefhumların arkasına saklanmış. Bu çılgınlığı solun cılız omuzlarına yüklemek yanlış. Suç hepimizin. Hepimizin yâni minnacık çıkarları uğruna bir avuç mirasyedinin kararlarına kafa tutmayan cebîn ve iz'ansız bir **intelijansiyanın**.*

Burada "bizim" diyerek kavramı sahiplenmekte, kendini de **intelijansiyanın** içinde saymaktadır. Hâlbuki bu kelimeyi ve özellikle muhtevasını hep kötölemiştir.

...

Sultan Abdülhamid, ya meclis, ya devlet şıklarından birini tercih zaruretinde kalmış ve tabiatıyla devleti tercih etmiştir. Jön Türk namıyla anılan, ne idüğü belirsiz ve millî kültürden kopuk aydınlar "hürriyetlerimizin gâsıbı, müstebit kızıl sultan" diye ona çatmışlardır.

Devlet mi mühim, yoksa hürriyet mi?

*Devlet olmadıktan sonra hürriyeti ve meşrutiyeti ne yapacaksın? Doksan Üç felâketinden sonra «Sultan Abdülhamid gibi bir dış politika üstadının başımızda bulunuşu hakikaten bir talihtir.» Ne yazık ki **intelijansiyamız**, garip bir cinnete tutulmuştur. Düşmanın kulaklarına fısıldadığı üç beş heceyi, mânâsını anlamadan tekrarlar durur: "Kanun-u Esasî, hürriyet" vs. Ferdî hürriyet zaten vardı; siyasî hürriyet ise devleti batırırdı. Sırp'a, Bulgar'a, Rum'a özenmenin gereği neydi? Bu cinnet rüzgârına millî telakkiden uzaklaşmış aydınlar ile ekalliyetler kapıldılar.*

Bu paragrafta kelimenin hem tarifi, hem de ve kötöleme sebebi var: tarif: *aydınlık*; sebep: *millî telakkiden uzaklaşmış* olmaları. Bundan da kötölemenin nesnesinin her **intelijansiya** olmadığını anlıyoruz. Son cümle ayrıca bu kötü aydınların kimlerle eşdeğer olduğunu da açıklıyor: *ekalliyetler*, yani azınlıklar.

...

*Tanzimat ricali, dâhilî siyasetlerini Avrupa'ya sefaretler kanalı ile izaha alışıklılar. Osmanlı **intelijansiyasının** batı dünyası ile doğrudan teması 1867 den sonradır. Devlet-i Âliyye ile ihtilâfa düşen Mustafa Fazıl, emellerini gerçekleştirmek için Yeni Osmanlıları Paris'e çağırır. Batıya hicret eden bu ilk mülteciler kafilesi, bütün siyasî mülteciler gibi karışık bir topluluk: dürüst insanlarla üçkâğıtçılar bir arada. O bir avuç gurbettede, çok geçmeden hiziplere bölünür. Her hizip Avrupa kamuoyunu kazanmak ister, batının kiralık kalemlerinden faydalanmağa çalışır. Çıkarılan gazeteler kaçak olarak anavatana sokulur.*

*Filozof veya **İntelijansiyanın** Öncüsü.*

*Romancı Koestler için filozoflar çağdaş **intelijansiyanın** ilk temsilcileri. **İntelijansiya** nedir? Bir ülkede hür düşünmek isteyen insanlar topluluğu.*

İntelijansiyanın oluşumu sosyal bir vetire. Bu vetire çağdaş Avrupa'da Fransız Devrimi ile başlar. Üçüncü sınıfın üst tabakalarında hür düşünme eğilimi bir lüks değil, hayatî bir ihtiyaçtır. Orta çağın dar yapısı içinde sıkışıp kalan burjuvazi, hayat sahasını (Lebensraum) fethetmek zorundaydı. Feodalitenin totem ve tabuları, hür düşüncenin dinamitiyle attırılmadıkça böyle bir fetih gerçekleşemezdi. Çağımızın ilk entelektüelleri ansiklopedistlerdir: tarih sahnesine birer put kırıcı olarak çıkarlar. Goethe'yi aramızda düşünün, mümkün mü? Oysa Voltaire, onbeş günde bizden biri olabilirdi. Goethe, Rönesans'ın son dâhisidir. Doğrudan doğruya Leonardo'nun çocuğu. Toplum karşısındaki davranışı, herhangi bir nedimin Floransalı bir prens karşısındaki davranışının tıpkısı. Voltaire öyle mi? Voltaire ile beraber feodal değerlerin topyekûn tahribi başlar. Demek ki çağdaş **intelijansiya**, toplumun hür düşünmek isteyen bir parçasıdır. Zira bu zümrenin mevcut değerler hiyerarşisinde yeri yoktur. Bunun için başlıca amacı eski hiyerarşiyi yıkmak ve yeni bir değerler dünyası kurmaktır. **İntelijansiyanın** ikinci temel vasfı bu inşa temayülü.

Gerçek putkırıcılar bir yanlarıyla peygamberdirler, her yıkıcı bir parça hocadır. İyi ama teklif edilen yeni değerlerin kaynağı ne?

Burada Cemil Meriç **intelijansiyanın** belirli bir kurucusunun olmadığını, bir ihtiyaç olarak ilk temsilcileri filozoflar olan sosyal bir vetire (süreç) ile *kendiliğinden* oluştuğunu öne sürüyor ve bu oluşumu "feodalite", "burjuvazi" gibi kelimelerle siyasal temellere oturtuyor. Burada bu kelimeye yüklediği mâna biraz daha açık: *Bir ülkede hür düşünmek isteyen insanlar topluluğu.*

Bu *hür düşünce* meselesini biraz kurcalamak lazım. Yukarıda "hürriyet" in, **intelijansiyanın** tekrarlayıp durduğu, düşmanların kulaklarına fısıldadığı üç beş heceden biri olduğunu; dahası, *Ferdî hürriyetin zaten var olduğunu, siyasî hürriyetin ise devleti batıracağını* söylemişti.

Böyle söylememiş bile olsa bu *hür düşünce* nasıl bir nesnedir ki çağlar boyu bir takım çevrelerin virdi olma başarısını gösterebilmiştir. Düşüncenin hürriyetini sınırlandıranlar nasıl bir silahla ona zincirler vurabiliyor ve nasıl bir "vetire" ile bu zincirler çözülüp dağılabiliyor, parçalanıp "medeniyet", "terakki" gibi kutsal kavramların yolunu açabiliyor? Hadi bunlardan geçtik, bu "âli" mevzuların bizim aklımızın ermeyeceği açılımları vardır belki; birinin düşünce hürriyetini, nasıl, hangi silahla, hangi teknikle engelleyebilirsiniz? Cemil Meriç gibi *slogan ilkelin ideolojisi* diyen biri bunun bir slogan olduğunu fark etmemiş olabilir mi?

Ayrıca, çağdaş **intelijansiya**, toplumun hür düşünmek isteyen bir parçası ise, buna dâhil olmayanlar hür düşünmek istemeyenler mi, yâni güncel siyasal jargona göre *koyunlar* mı oluyor?

Buradan **intelijansiyanın** kendine yer açmak adına *mevcut değerler hiyerarşisini yıkmak* zorunda olduğunu, bu yıkımın amacının da *inşa* olduğunu öğreniyoruz. Bunun adı *anarşi* değil miydi?

Burada bu meseleyi bu kadar kurcalamak yeter, işimize bakalım.

Konu etrafında fikir üreten veya en azından fikir beyan eden tek kişi Cemil Meriç değil elbet. Bir iktisat profesörü olmakla beraber edebiyat, tarih, tasavvuf ve sosyoloji dallarında da önemli eserler vermiş olan Sabri Ülgener "Zihniyet, Aydınlar ve İzm ler" isimli eserinde (1983) konu etrafında önemli tespitlerde bulunuyor. "Intelletuelle (aydın) deyimi..." dedikten sonra burada eşdeğer gibi görünen bu iki kelimenin teşrihini şöyle yapıyor:

“Aydın” tâbirinin konu ile ilişiği ve isabeti tartişılabilir. Batı dillerinde kullanılan terim “intellectuelle” dir Alelâde okuryazar olmanın üstünde, *kafası ile iç gören ve bilhassa kafa ürünü ile geçinen* kişi demek. Ama sözlüğün verdiği bir başka mâna daha var; bizim için geçerli olan da o: **Tek yanlı akıl ve mantık insanı** (...) diyor Sprach – Brockhaus. “Intellectualisme” de, aynı surette, sivri ve tek yanlı bir mantık egemenliğinin kuru şemalar halinde kültür hayatının genişçe bir kesimine damgasını vurduğu fikir iklimi demek. Önemli olan nokta şudur: Akıl ve mantık hâkimiyetinin bir tarafa çekip eğdiği kafa yapısı, belli bir yazı ve ifade üslubu ile kendini dışa, muhatap aldığı kütleye duyurduğu (...) noktadan öteye entellektüel görünmenin şartlarını bir araya getirmiş sayılıyor. Entellektüeli diğer yandan halk gözünde sevimsizleştiren faktörü de burada aramak gerekecek. Akıl ve mantık tarafına aşırı güvenin, ölçsüz bir ifade tonu ve üslubu ile kendini sık sık ve bıktırarıya açığa vuruğu entellektüeli “**akıllı**” dan bir adım ötede “**ukalâ**” ya kaydırmaya yeter (hicivde halk dehasının emsalsiz örneği). ... “Aydın” kelime olarak, omuzlarına yüklenen bütün bu hamûle ve muhteviyatı entellektüel derecesinde açıklayamamak bakımından kusurlu sayılabilir. Ama yine hakkını yemeyelim: “**aydın**” kelime yapısı ve kökü ne olursa olsun, çevreye kendini sevimsiz kılmak (yabancılaştırmak) için elinden geleni arkada bırakmamıştır ve bırakmaya da hiç gönüllü değildir.

Hocanın bu tespiti konuya yeterince açıklık getirmiş olsa da *sosyolojik açıdan asıl ehemmiyetli olan tarafını*

“*Aydınlar kimlerdir ve fonksiyonları nedir?*” sorusuna cevap olarak şöyle açıklıyor:

Hemen belirtelim ki aydınlar diye ayrı ve homojen bir sınıf yoktur. Cemiyet hayatının çok geniş bir kesimi aynı başlık altında yan yana sıralanmış görünür: Akademik meslek mensupları, bürokratlar, mimar ve mühendisler, avukatlar, gazeteciler ve yazarlar, tiyatrocular ve sanatçılar. Saydığımız ve daha da genişletebileceğimiz bu gruplar arasında bir ortak taraf bulmak kolay değildir. Maddî durumları farklı olduğu gibi menşeleri ve formasyonları da birinden öbürüne değişir. Baştan ilk ikisi az veya çok da olsa devlet kapısından maaş ve ücret sahibi olmanın garantisine sahiptir. Diğerleri ise böyle bir güvenceden mahrumdurlar. Serbest meslek sahibi olanlarla geride sanatçı dediğimiz gruplar maddî şartları ile iki kutup arasına sıralanmış görünürler: Kimi kıt kaynaklarla geçimini güçbelâ sürdürebilmekte (sanatçıda «bohem» tipi), kimi yüksek burjuvazinin üst katlarında yer almaktadır. Günümüzde dev yapılı bir basın endüstrisi ve zengin yayınevleri yazar, raportör, müşavir olarak kanatları altına aldıkları ile dışarda bıraktıkları arasında gelir ve yaşama düzeyi farklarını eskiye göre çok daha göze batar boyutlara taşırmıştır. Menşe ve formasyon noktasındaki farklar da daha az derin değildir. Entellektüel ve «intelligence» deyimlerine bakıp da söz konusu grupların üstün bir istidat ve yetenek sahibi olduklarını, hele bu yeteneğin yüksek öğrenim ile kazanılmış olacağını düşünmek yanlış olur. Yine baştan ilk iki grup (akademik meslek mensupları ve üst çizgide bürokratlar) ile serbest meslek sahiplerinin bir bölümü yükseköğrenim noktasında birleşmiş görünmekle beraber, geride kalanlar daha aşağı öğretim kademelerinden gelmiş olabilirler. Basında ve bir kısım sanatçı çevrelerinde durum böyledir.

Acaba “bizde” durum nasıl?

Bizde aydının tarih boyu yokladığı kapı hemen daima bu olmuştur: Söyleyecek yeni ve değişik bir şeyi olmayınca, ifade biçimini daha da ağdalaştırarak herkesin anlayamayacağı kelimelere başvurmak, hattâ başi sıkıřtıķça yenilerini icat etmek! Alelade okuryazarlığın üstünde «düşünür» lük sıfatını kazanmanın en tesirli ve kestirme yolu bu olmuştur. Ama bu yol her zaman istenileni vermiştir denebilir mi? Orası çok şüpheli! Soyut fikir ve kelime oyunu, sokaktaki adamın gözüyle, aydının kuvveti olduğu kadar zaafıdır da. Kelime ve kavram oyununa, biraz da

karşısındakini susturup üste çıkma hesabı ile dozunu artırarak ağırlık verdikçe, «ukalâ» damgasını yemenin zamanı da yaklaşmış olur. Unutulmaması gereken bir nokta olmalı her halde: Halk imajında “akıllı” dan “ukalâ” ya giden yol sanıldığından çok kısadır; o kadar ki, birinin nerede bittiğini, öbürünün nereden öteye boy göstereceğini kestirmek bile her zaman kolay olmaz.

Görüşlerini, düşüncelerini herkesin kolayca aşamayacağı bir anlaşılmazlık perdesi arkasına gizlemenin ötesinde bu zümrenin en belirgin özelliklerinden biri de, iki de bir alıntılar yapmak, bunları özellikle batıdan seçmek, bir de en adı sanı bilinmeyen, en duyulmamış isimleri, çok ünlü, herkesin bildiği, hatta bilmek zorunda olduğu kişiler gibi anmak. Bir de metni dipnotlara boğunca işte düpedüz akademik görüntü de tamamlanmış olur.

Bir de **müdahane** (dalkavukluk) meselesi var: Fuzuliden Hz. Mevlana'ya, Sümbülzade Vehbi'den, söz konusu zümreyi “mütefekkir tabaka” diye anan Mehmet Akif'e kadar edebiyattan bir yığın örnek verdikten sonra İzzet Molla'dan “yaman bir teşhis” diyerek şöyle bir beyit aktarıyor:

*Meşhurdur ki fışk ile olmaz cihan harab
Eyler onu müdâhene-i âliman harab*

... 13. yüzyıldan 16. ve 19. yüzyıla kadar — biri birinden haberli habersiz— atlaya sıçraya günümüze gelen zincirleme teşhis aydınının ilim adamı görünümü altında değişmeyen karakter yapısını sergiliyor: Tezvir, fitne ve fesat; İzzet Molla'nın deyimi ile «müdâhene-i âliman». İzzet Molla'yı ters ve eksik anlamamalıyız.

«Müdahane-i âliman», yalnız belli bir çağın ve çevrenin malıdır da o çağla birlikte tarihe mi kavuşmuştur? Herkesin suspus kesildiği bir istibdad ortamında aydın ihaneti devlet kapısına sokulma ve sofrasından pay alma biçiminde bir «müdahane» şekli almıştır da çağımız demokrasilerinde tenkit ve gereğinde düzene karşı çıkış aydına «müdahane» yi unutturmuş, onu tarihin derinliklerine mi gömmüştür?

Evet demek kolay olmayacak! İşin gerçeği şudur: «Müdahane» hiç bir zaman kalkmamış, olsa olsa şekil ve muhatap değiştirmiştir. Tek şahsa veya onun başını çektiği ikbal kervanına yaranma ve yaslanmanın yerini burada sınırları belli olmayan kolektif bir varlığa «müdahane» halini almıştır. İşçiye, sendikalara, öğrenci örgütlerine, seçmen kütesine, henüz tam şekillenmemiş bir okuyucu çevresine yanaşma ve yaslanma! Sonunda hangisine kimin sahip çıkacağı açık artırmaya çıkarılmış bir hoş görünme yarışı ve kavgası ile belli olacak.

Entelektüalizm konusunu bu kadar güzel anlatan S. Ülgener' in bu satırlarında zümreye karşı belirli hattâ kasdî bir karşı çıkış, kim bilir belki de sebebi bilinmeyen şahsî bir husumetin izleri sezilebilir. Ancak bu, söylenenlerin ne haksız ne de yanlış olduğu anlamına gelir. Yazarın ve kitabın bir bakıma unutulmuş olması da zümrenin marifeti olabilir aslında; kötüleyerek menfi propagandasını yaparak değil, hiç bir şey yapmayarak, adını anmayarak bunu başarmış olabilirler.

Nitekim her ne kadar varlıkları sıradan insanlar tarafından pek hoş görülme de parlatma, karalama hattâ nisyana terk etme sahalarında etkili faaliyetlerde bulunmamaları için geçerli bir sebep yoktur. İntelijansiyanın Ülgener hocanın sözünü ettiği güncel müdahane listesine (birilerini ve hatta yazdıklarını) yazar, rapörtör, müşavir olarak kanatları altına alırken kimlerini dışarda bırakarak; aralarındaki gelir ve yaşama düzeyi farklarını eskiye göre çok daha göze batır boyutlara taşımayı başaran dev yapılı basın endüstrisi ve zengin yayınevlerini de katmak lâzım. Bunun örneklerini de sıradan bir okuyucunun bile görmemesi, bilmemesi mümkün değildir. Birden bire

piyasaya arzı endam eden popöler yazarların hattâ tarihçilerin varlığını sadece okuyucunun / seyircinin zevki selimi ve neticede seçme özgürlüğü ile açıklamak mümkün görünmüyor.

Hocanın bu enfes izahat ve tespitlerine ek olarak bir de başta devlet, güç odaklarınca oluşturulmuş aydın / entelektüel grupları var; meselâ "âkil adamlar" ı hatırlayın. Bu konuda da varsın başkaları kafa yorsun; kimse bizi aydın / entelektüel olmakla suçlamasın da.

M. Cahid Hocaoğlu